BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARIDA EMOTSIONAL INTELLEKTNI RIVOJLANTIRISH MODELINI AMALGA OSHIRISHNING PEDAGOGIK SHARTLARI

Aminova Nasiba Davlatboy qizi
Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti
aminovanasiba396@gmail.com

Annotatsiya. *Maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida emotsional intellektni rivojlantirish modelini oliy ta’lim jarayonida amalga oshirishning pedagogik shartlari asoslangan. Shartlarni aniqlashda emotsional intellekt rivojlanishining xususiyatlari, L.S.Vygotskiy, D.Kolb, J.Leyv va E.Venger qarashlari hamda xorijiy dasturlarni tashkil etish tajribasiga tayanildi. To‘rtta shart belgilandi: mashg‘ulotlarni “Pedagogik mahorat” fanining o‘quv rejasiga kiritish, mashg‘ulot olib boruvchining tayyorgarligi, guruhda bemalol fikr almashish muhiti va maktabdagi sinf o‘qituvchisi bilan hamkorlik. Har bir shartning nazariy asosi va uni ta’minlash vositalari ko‘rsatildi. Shartlarning ta’siri keyingi bosqichda tajriba-sinov ishida tekshiriladi.*

Kalit so‘zlar: *emotsional intellekt, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi, pedagogik shartlar, “Pedagogik mahorat” fani, pedagogik amaliyot, guruh muhokamasi, sinf o‘qituvchisi bilan hamkorlik.*

Аннотация. *В статье обоснованы педагогические условия реализации модели развития эмоционального интеллекта будущих учителей начальных классов в вузовском образовательном процессе. Условия определены на основе особенностей развития эмоционального интеллекта, идей Л.С.Выготского, Д.Колба, Дж.Лейв и Э.Венгера, а также опыта организации зарубежных программ. Выделены четыре условия: включение занятий в учебный план дисциплины «Педагогическое мастерство», подготовленность преподавателя, ведущего занятия, атмосфера свободного обмена мнениями в группе и сотрудничество с учителем класса в школе. Для каждого условия показаны теоретическое основание и средства его обеспечения. Влияние условий будет проверено на следующем этапе опытно-экспериментальной работы.*

Ключевые слова: *эмоциональный интеллект, будущий учитель начальных классов, педагогические условия, дисциплина «Педагогическое*

мастерство», педагогическая практика, групповое обсуждение, сотрудничество с учителем класса.

Abstract. *The article substantiates the pedagogical conditions for implementing a model for developing emotional intelligence in pre-service primary school teachers within university education. The conditions were derived from the features of emotional intelligence development, the ideas of L.S. Vygotsky, D. Kolb, J. Lave and E. Wenger, and the experience of organising programmes abroad. Four conditions were identified: embedding the sessions in the curriculum of the Pedagogical Mastery course, the preparedness of the session leader, a climate of open discussion in the group, and cooperation with the class teacher at school. For each condition, its theoretical basis and the means of ensuring it are shown. The effect of the conditions will be tested at the next stage of the experimental study.*

Keywords: *emotional intelligence, pre-service primary school teacher, pedagogical conditions, Pedagogical Mastery course, teaching practice, group discussion, cooperation with the class teacher.*

Kirish

Xorijiy tadqiqotlarda bo‘lajak o‘qituvchilarning emotsional intellektini maxsus mashg‘ulotlar orqali rivojlantirish mumkinligi ko‘rsatilgan. R.Gilar-Korbi va hamkasblari hamda M.O‘zdemir Jihan va M.Dilekmen mashg‘ulotlarni o‘quv kursi ichida o‘tkazgan va tajriba guruhida nazorat guruhiga nisbatan yuqoriroq o‘sishni qayd etgan [1; 2]. Mamlakatimizda K.T.Olimov va hamkasblari boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining emotsional sifatlari o‘quvchilarning maktabdagi farovonligi bilan bog‘liqligini aniqlagan [3]. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy tayyorgarligini integrativ yondashuv asosida takomillashtirish masalasi A.T.Toshxonov tomonidan tadqiq etilgan [4].

Tadqiqot doirasida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida emotsional intellektni rivojlantirish modeli ishlab chiqilgan. Unda “Pedagogik mahorat” fanining 12 ta amaliy mashg‘uloti maktab amaliyoti bilan uyg‘unlashtirilgan. Biroq modelning natijasi faqat mashg‘ulot mazmuniga emas, ular qanday sharoitda tashkil etilishiga ham bog‘liq. Bir xil mashg‘ulot yetarli tayyorgarlikka ega bo‘lmagan o‘qituvchi rahbarligida yoki talabalar fikr aytishdan tortinadigan guruhda kutilgan natijani bermasligi mumkin. Emotsional intellektni rivojlantirish mashg‘ulotlarining mazmuni xorijiy tadqiqotlarda keng yoritilgan bo‘lsa-da, ularni amalga oshirish sharoitlari bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisini tayyorlash misolida yanada takomillashtirishni taqozo qiladi. Maqolaning maqsadi mazkur modelni oliy ta’lim jarayonida amalga oshirishning pedagogik shartlarini aniqlash va asoslashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili

Xorijiy tajribada bo‘lajak o‘qituvchilar uchun mashg‘ulotlar ikki yo‘l bilan tashkil etiladi: alohida kurs sifatida yoki o‘quv rejasidagi fan ichida [1]. R.Gilar-Korbi va hamkasblari ikkinchi yo‘lni tanlab, sakkizta mashg‘ulotni odatiy kursning amaliy darslariga singdirgan. Natijada talabalarning emotsional intellekti o‘sgan, fan bo‘yicha o‘zlashtirishi pasaymagan va ularga auditoriyadan tashqari qo‘shimcha yuklama tushmagan [1]. M.O‘zdemir Jihan va M.Dilekmen ham o‘n haftalik dasturni o‘qitish jarayoniga qo‘shgan [2]. S.Rivers va hamkasblari esa RULER dasturini 5–6-sinflarning ona tili va adabiyot darslariga kiritgan. Bunday sinflarda o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasidagi munosabat iliqroq va yaqinroq deb baholangan [5].

Mashg‘ulot olib boruvchi o‘qituvchining o‘rni o‘qitish nazariyalarida alohida ko‘rib chiqilgan. L.S.Vygotskiy ta’limni o‘quvchi mustaqil bajara olmaydigan, ammo kattalar yordamida uddalay oladigan vazifalarga yo‘naltirish zarurligini asoslagan [6]. D.Vud, J.Bruner va G.Ross o‘qituvchi vazifaning o‘quvchi hali uddalay olmaydigan qismini o‘z zimmasiga olishini va qolgan qismini bajarishda unga yo‘l ko‘rsatishini tavsiflagan [7]. P.Jennings va M.Grinberg esa o‘qituvchining o‘z emotsional sifatlari sinfdagi munosabatlar va sinfni boshqarish sifatiga ta’sir qilishini ko‘rsatgan [8]. Bundan kelib chiqadiki, mashg‘ulot olib boruvchi o‘qituvchi talabaga faqat bilim bermaydi, uning muomalasi ham kasbiy namuna vazifasini bajaradi.

Bo‘lajak o‘qituvchi uchun amaliyot va uni tahlil qilish o‘rtasidagi bog‘liqlik ham muhim. D.Kolb ta’rificha, o‘rganish aniq tajriba, uni kuzatish va tahlil qilish, umumlashtirish hamda yangi vaziyatda sinab ko‘rish orqali kechadi [9]. J.Leyv va E.Venger kasbni egallashni amaliyot jamoasining chekkasidagi ishtirokdan to‘liq ishtirokka o‘tish jarayoni sifatida talqin qilgan [10]. G.Monroy Korrea va A.Mansanal Martines tahlil qilgan dasturlarda ham hamkorlikdagi usullar ustunlik qilgan va ular tajribadan o‘rganish hamda refleksiyaga tayangan [11]. Biroq bu g‘oyalar ko‘pincha alohida qo‘llanadi. Ularni bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining emotsional intellektini rivojlantirish sharoitlari tizimida birlashtirish qo‘shimcha asoslashni talab qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot nazariy xarakterga ega bo‘lib, unda nazariy tahlil, qiyoslash, umumlashtirish va modellashtirish usullari qo‘llandi. Pedagogik shartlar masalasi mahalliy pedagogikada, jumladan boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining malakasini oshirish misolida ham tadqiq etilgan [12]. Maqolada pedagogik shart sifatida model maqsadiga erishishga xizmat qiladigan, mashg‘ulotni tashkil etish, o‘qituvchi ishi

va guruh muhitiga oid talablar olindi. Shartlarni aniqlashda uch manbaga tayanildi. Birinchisi, tadqiqotning nazariy qismida ajratilgan emotsional intellekt rivojlanishining xususiyatlari: bosqichlilik, tajribaga bog‘liqlik, namuna xususiyati, pedagogik qo‘llab-quvvatlash va madaniy-institutsional shartlanganlik. Ikkinchisi, yuqorida ko‘rib chiqilgan o‘qitish nazariyalari. Uchinchisi, xorijiy dasturlarni tashkil etish tajribasi. Har bir shart uchun ikki savolga javob izlandi: u qaysi xususiyat yoki nazariy qoidadan kelib chiqadi va o‘quv jarayonida qanday vosita orqali ta’minlanadi. Faqat oliy ta’lim muassasasi o‘zi ta’minlay oladigan talablar shart sifatida olindi.

Tahlil va natijalar

Tahlil asosida modelni o‘quv jarayonida qo‘llash uchun to‘rtta pedagogik shart belgilandi (1-jadval).

1-jadval

Modelni amalga oshirishning pedagogik shartlari

Pedagogik shart	Asosi va nimani ta’minlaydi	Ta’minlash vositasi
1. Mashg‘ulotlarni o‘quv rejasiga kiritish	Bosqichlilik, tajribaga bog‘liqlik; tajribaning izchil to‘planishi	“Pedagogik mahorat” fanining 12 ta amaliy mashg‘uloti, amaliyot bilan navbatlashuv
2. Mashg‘ulot olib boruvchining tayyorgarligi	Namuna xususiyati; yo‘naltiruvchi yordam	Savollar orqali yo‘naltirish, yordamni asta-sekin kamaytirish
3. Guruhda bemalol fikr almashish muhiti	Madaniy-institutsional shartlanganlik; tajribani ochiq tahlil qilish	Guruh kelishuvi, refleksiv jurnalning baholanmasligi
4. Sinf o‘qituvchisi bilan hamkorlik	Pedagogik qo‘llab-quvvatlash; usulning sinfda qo‘llanishi	Kuzatuv varaqasi, darsdan keyingi suhbat

Avvalo, mashg‘ulotlar o‘quv rejasiga kiritilishi lozim. Ular alohida kurs sifatida emas, 7-semestrda o‘qitiladigan “Pedagogik mahorat” fanining amaliy mashg‘ulotlari o‘rnida o‘tkaziladi. Har bir mashg‘ulot 80 daqiqa davom etadi. Har haftada talaba avval ikki kun maktabda amaliyot o‘taydi, so‘ngra auditoriyadagi mashg‘ulotga qatnashadi. Shu tartibda talaba haftada ko‘rgan voqeasini mashg‘ulotga olib keladi va unda o‘rgangan usulini keyingi haftada sinfda sinab ko‘radi. Bu tartib tajribadan o‘rganish halqasiga mos keladi [9] va rivojlanishning bosqichliligi hamda tajribaga bog‘liqligini hisobga oladi. Guruhda 25–28 nafar talaba bo‘lgani sababli topshiriqlar asosan ikki kishilik yoki 5–6 kishilik jamoalarda bajariladi.

Modelning natijasi mashg‘ulotni olib boradigan kafedra o‘qituvchisining tayyorgarligiga ham bog‘liq. U emotsional intellekt tarkibini, so‘rovnoma natijasini talqin qilishni va refleksiya bosqichlarini bilishi kerak. Mashg‘ulotda u talabaga tayyor javob bermaydi. Aksincha, savollar orqali uni vaziyatni o‘zi tahlil qilishga yo‘naltiradi [7]. Talaba mustaqillashgani sari bu yordam kamaytirib boriladi. Namuna xususiyati sababli o‘qituvchining talaba xatosiga qanday munosabat bildirishi ham talaba uchun kasbiy o‘rnak bo‘ladi.

Refleksiv ish guruhda bemalol fikr almashish muhitini talab qiladi. Talaba darsdagi muvaffaqiyatsizligi yoki xavotiri haqida kursdoshlari oldida gapirishi uchun ustidan kulinmasligiga ishonch hosil qilishi zarur. Shuning uchun dastlabki mashg‘ulotda guruh a’zolari muhokama tartibini o‘zaro kelishib oladi. Bu tartibda boshqalarning voqeasiga baho berish emas, uni birga tahlil qilish talab etiladi, mashg‘ulotda aytilgan gaplar esa sir saqlanadi. Talaba haftalik kuzatuvlarini yozib boradigan refleksiv jurnal ham baholanmaydi va fan bahosiga qo‘shilmaydi. O‘qituvchi esa talabani qoralamaydi, balki unga maslahat beradi. Bu shart madaniy-institutsional shartlanganlikni hisobga oladi, chunki talabaning o‘z tajribasini ochiq aytishi guruhdagi munosabatlar tartibiga bog‘liq.

Nihoyat, maktabdagi sinf o‘qituvchisi bilan hamkorlik zarur. Mashg‘ulotda o‘zlashtirilgan usul sinfda qo‘llanadi va bu jarayonni tajribali o‘qituvchi ko‘rib turishi kerak. Sinf o‘qituvchisi pedagogik amaliyotning 1-, 6- va 12-haftasi oxirida kuzatuv varaqasini to‘ldiradi va darsdan keyin talaba bilan qisqa suhbat o‘tkazadi. Buning uchun kafedra amaliyotdan oldin maktab rahbariyati bilan kelishadi va sinf o‘qituvchisiga varaqani to‘ldirish tartibini tushuntiradi. Bu shart pedagogik qo‘llab-quvvatlash xususiyatiga tayanadi. Hamkorlik talabaning maktab jamoasi hayotiga bosqichma-bosqich kirib borishiga ham yordam beradi [10].

Muhokama

Aniqlangan shartlarni xorijiy tajriba bilan solishtirish mumkin. Birinchi shart R.Gilar-Korbi va hamkasblari, M.O‘zdemir Jihan va M.Dilekmen hamda S.Rivers va hamkasblari tajribasiga yaqin, chunki ularda ham mashg‘ulotlar mavjud o‘quv jarayoni ichida o‘tkazilgan [1; 2; 5]. Ikkinchi va uchinchi shartlar G.Monroy Korrea va A.Mansanal Martines qayd etgan hamkorlik va refleksiyaga tayangan usullar bilan mos keladi [11]. Biroq bo‘lajak o‘qituvchilar bilan o‘tkazilgan bu ikki tadqiqotda maktabdagi o‘qituvchining ishtiroki ko‘zda tutilmagan [1; 2]. To‘rtinchi shartning kiritilishi esa boshlang‘ich sinf o‘qituvchisini tayyorlashda pedagogik amaliyot katta o‘rin tutishi bilan bog‘liq. Shuni ham hisobga olish kerakki, S.Rivers va hamkasblari hamda P.Jennings va M.Grinberg xulosalari maktab o‘quvchilari va

ishlayotgan o‘qituvchilarga tegishli. Shu sababli ular bo‘lajak o‘qituvchi sharoitiga ehtiyotkorlik bilan tatbiq etildi.

Xulosa

Maqolada emotsional intellektni rivojlantirish modelini oliy ta’limda qo‘llash uchun zarur bo‘lgan to‘rtta pedagogik shart asoslandi. Bular mashg‘ulotlarni o‘quv rejasiga kiritish, mashg‘ulot olib boruvchining tayyorgarligi, guruhda bemalol fikr almashish muhiti va maktabdagi sinf o‘qituvchisi bilan hamkorlikdir. Shartlar bir-birini to‘ldiradi. Mashg‘ulotlar o‘quv rejasiga kiritilganda talaba tajribani izchil to‘playdi, o‘qituvchi va guruh muhiti uni tahlil qilishga yordam beradi, sinf o‘qituvchisi esa o‘rganilgan usulning maktabda qo‘llanishini kuzatib boradi. Shu bilan birga, shartlarning samaradorligi hali tajribada tekshirilmagan. To‘rtinchi shartning bajarilishi maktab rahbariyati va sinf o‘qituvchisining tayyorligiga ham bog‘liq. Shartlarning ta’sirini tajriba-sinov ishida tekshirish keyingi bosqich vazifasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Gilar-Corbi R., Pozo-Rico T., Pertegal-Felices M.L., Sanchez B. Emotional intelligence training intervention among trainee teachers: a quasi-experimental study // Psicologia: Reflexão e Crítica. – 2018. – Vol. 31, № 1. – Article 33. – https://doi.org/10.1186/s41155-018-0112-1

2. Özdemir Cihan M., Dilekmen M. Emotional intelligence training for pre-service primary school teachers: a mixed methods research // Frontiers in Psychology. – 2024. – Vol. 15. – Article 1326082. – https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1326082

3. Олимов К.Т., Безгодова С.А., Олимова А.К. Эмоциональная компетентность педагога как предиктор субъективного благополучия младших школьников // Перспективы науки и образования. – 2025. – № 4. – https://doi.org/10.32744/pse.2025.4.10

4. Toshxonov A.T. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini integrativ yondashuv asosida takomillashtirish: ped. fan. bo‘yicha fals. dokt. (PhD) diss. – Toshkent, 2023.

5. Rivers S.E., Brackett M.A., Reyes M.R., Elbertson N.A., Salovey P. Improving the social and emotional climate of classrooms: a clustered randomized controlled trial testing the RULER Approach // Prevention Science. – 2013. – Vol. 14, № 1. – P. 77–87. – https://doi.org/10.1007/s11121-012-0305-2

6. Выготский Л.С. Мышление и речь. – М.; Л.: Государственное учебно-педагогическое издательство, 1934. – 324 с.

7. Wood D., Bruner J.S., Ross G. The role of tutoring in problem solving // Journal of Child Psychology and Psychiatry. – 1976. – Vol. 17, № 2. – P. 89–100. – https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1976.tb00381.x

8. Jennings P.A., Greenberg M.T. The prosocial classroom: Teacher social and emotional competence in relation to student and classroom outcomes // Review of Educational Research. – 2009. – Vol. 79, № 1. – P. 491–525. – https://doi.org/10.3102/0034654308325693

9. Kolb D.A. Experiential learning: Experience as the source of learning and development. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984.

10. Lave J., Wenger E. Situated learning: Legitimate peripheral participation. – Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

11. Monroy Correa G.M., Manzanal Martínez A.I. Intervention programmes on socio-emotional competencies in pre-service teachers: A systematic review // Education Sciences. – 2025. – Vol. 15, № 12. – Article 1588. – https://doi.org/10.3390/educsci15121588

12. Адизов Б.Р. Организационно-педагогические условия совершенствования системы повышения квалификации учителей начальных классов: дис. … канд. пед. наук. – Ташкент, 1990.